
PISAC I GRAĐANIN - LASLO VEGEL

Janko Ljumović

In this essay the author analyses the relationship between citizens and cities as a phenomenon of urbanism through the literature of Lasla Vegela and puts focus on the faith of the City Café of Novi Sad in his novel called *Neoplanta obećana zemlja*.

Roman Lasla Vegela *Neoplanta ili Obećana zemlja*, u podnaslovu ima odrednicu *grad roman*. I grad i roman jesu mjesto susreta raznih istorijskih motiva, koji nam prenose čitav niz veza, koje iako poznate u različitim istorijskim kontekstima XX vijeka, u romanu Lasla Vegela postaju pune iznenađenja, jer nam grad i njegove stanovnike slikaju baš onako kako samo književnost i uopšte umjetnost to mogu – a mogu jer u osnovi teže utopiji stvaranja boljeg, ili kako kaže Leonardo Benevolo u studiji „Grad u istoriji Evrope“, ili bar ne goreg, fizičkog okružja našeg društva. Zajedno svjedočimo vremenu kada grad nije ni uzbudljiv ni interkulturalan ni kreativan – što sve predstavlja ideju grada kao poželjnog mjesta za život, već on može biti i poremećen (Benevolo), a nerijetko je bivalo i razoren ili opustošen.

Laslo Vegel piše roman *Neoplanta ili Obećana zemlja*, sa subtilnim osjećanjem pripadnosti jednom gradu. Pisac i Građanin voli prostor grada, poznaje i osjeća njegovu strukturu i priča nam priču koja može da stane u dvije ključne linije radnje ili događaja a to su: život, posao i sudbina Laze Pavletića, novosadskog fijakeriste, čovjeka koj je bio tihi svjedok promjena kroz koje je prolazio glavni junak romana - grad Novi Sad i drugo to je priča o gradskoj kafani *Dornšteter*, koja se nalazi na glavnom trgu i koja često mijenja ime, onoliko često koliko se gradu dešava burni XX vijek.

Laslo Vegel nije samo strasni pisac dnevnika, romana, eseja, dramskih tekstova, pozorišnih eseja i kritika, i nije samo nosilac ideja otvorenog društva koji godinama hrabro ulazi u javni prostor i javni govor svojim intelektualnim i građanskim angažmanom, već je Laslo Vegel i pored toga što pogranično jeste i antropolog i istoričar i sociolog, i Arhitekta jer je uvijek posvećen i namjeren da se kao jedinka posveti prostoru grada i da sačuva njegovu memoriju, a ona se kroz njegovu književnost i književna istraživanja vraća u formi freske grada, koja je zapravo jedna veličanstvena priča i posveta gradu.

U intervjuu za beogradsko *Vreme*, 2005. godine povodom dobijanja Pulicerove regionalne nagrade u Mađarskoj, Laslo Vegel kaže: „Možda onaj Novi Sad s kojim ja duhovno živim nikad nije ni postojao, ili je postojao samo delimično, kao jedna specifična kultura, kao jedna složenija, apokrifna tradicija. Tu sam odrastao, socijalizovao se. Bio sam svedok i saučesnik raznih lepih iluzija, delio sam neke nade. Često sam izjavljivao da je moja domovina moj meternji jezik. Rečenice su moje granice. Ali sve što je iza reči, i muk između dve rečenice, sve što je veoma teško izraziti rečenicom, to mogu zahvaliti Novom Sadu.“

Kada sagledamo ukupan književni i publicistički opus Lasla Vegela, roman *Neoplanta ili Obećana zemlja* došao nam je kao logičan dar, jer jasno čitamo piščevu ljubav prema gradu

Ujvideku, Neusatzu odnosno Novom Sadu, gradu čije ime ima posve drugačiji početak, kada je Marija Tereza 1. februara 1748. godine na zamolnicu građana podarila naslov slobodnog krajevskog grada na latinskom Neoplanta i time formulisala njihovu kosmopolitsku želju da svaka nacija na svom jeziku imenuje svoj grad.

Takav stav potvrđuje i sam Laslo Vegel koji zapisuje u knjizi *U ogledalu mađarskih pisaca*: „Ponekad pomislim da nikad neću otići iz Dunavske ulice, da ću vечно ostati ovde, dreždeći kao neki zaboravljeni stražar koji je i sam zaboravio lozinku, a i to, šta zapravo treba da čuva, njegovo stražarenje je nepotrebno, ali on ipak ostaje na svom mestu jer nema gde da se povuče; ne rukovodi se osveštenim lokalpatriotizmom, jer svojom besciljnom privrženošću on u sebi samo potvrđuje svest o uzaludnosti. Osmatram i čekam. Osećam se zapravo stranac poput mnogih drugih koji besciljno stražare. I opet bih prizvao Marajja: ‘Kad je čovek bez domovine, čitav svet mu je najednom prisan i poznat.’ Tako sam postao kentaur-kospomolita.“

Književno uzbudljiv i kulturološki važan primjer čitanja interkulturnog grada, kako savremena kulturna politika inicira razvoj gradova koji imaju takav potencijal, Laslo Vegel svojim romanom i svojim osobenim kontekstom bogati jednu veliku biblioteku književnosti koja je posvećena gradovima. I ne samo njima već i širim geografskim i kulturološkim pojmovima koji se u umjetničkoj istini, možda najpotpunijoj koja nam suštinski daje odgovore na potrebu da ispričamo priču o sebi, odnose na Balkan, Srednje-istočnu Evropu, Evropu.

Književno djelo Lasla Vegela ulazi u zonu otvaranja pravih tema koje ozdravljaju društvo, njegovi *društveni romani* daju nam odgovore koje Česlav Miloš postavlja u jednoj od dilema iznijetih u romanu *Druga Evropa* – „Moguće je da su svi narodi, viđeni kao cjelina, a ne kao skup jedinki, odvratni i da susjedi otkrivaju na njihovom primjeru samo nemilu istinu o ljudskim društvima uopšte.“

Nemilu istinu na putu od romana, tj. književnosti u predstavi, odnosno pozorište dala nam je i predstava „Neoplanta“ u režiji Andraša Urbana, nastala prema romanu Lasla Vegela, dramaturg Kata Đarmati, Novosadsko pozorište (Ujvideki sinhaz). Laslo Vogel u knjizi pozorišnih eseja *Abrahamov nož* piše da se „istinska savremenost krije u problematičnosti identifikovanja sa epohom.“ Estetski i sociološki činioci i način njegovog sjedinjavanja, u romanu na jedan način, u predstavi na drugi, određuju poziciju djela Lasla Vegela koje je u tom kontekstu samo dokaz koliko daje otvorene mogućnosti za čitanje i učitavanje novog konteksta. Tačno primjećuje pozorišna kritičarka Ana Tasić da je „reditelj Andraš Urban verodostojno preneo rasni literarni vegelovski svet na scenu, propušten kroz urbanovski stroj ofanzivnog razotkrivanja gomile naopakosti u društveno-političkim odnosima prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Novog Sada.“

Ironija. Značajna za čitanje romana. Istorijska ili tragička ironija. I zbog toga možda ironija i u naslovu, ironija koja problematizuje. Ili. Neoplanta ili Obećana zemlja, zapravo i sve ono moguće koje narušava ideju savremene politike multikulturalnosti koja je u devedesetim godinama XX vijeka urušena opet i nanovo.

Laslo Vogel imenuje svoja djela takođe na provokativan i intrigantan način. Djelo *Velika Srednje-Istočno-Evropska gozba stupa u Pikarski Roman – pripovest o pikarskom romanu 1996.* – roman o raznim vrstama orgija, ratnim tranzicionim ili roman *Dupla ekspozicija*, djelo složene oblikovno-kompozicione, i vremenske i značenjske organizacije.

Na kraju roman *Neoplanta ili Obećana zemlja*, na tragu svih ostalih književnih i publicističkih djela je roman upečatljivo aktuelan, polemičan, otvara pitanja društvenih igara koje presudno determinišu odnose u zajednici kroz sukob generacija i sukob ideja ispričan kroz dramu pojedinca ili dramu jedne gradske kafane, koja ne smijemo zaboraviti u kontekstu Srednje Evrope jeste ključno mjesto za formiranje građanske i kulturne javnosti, kako o tome piše Jirgen Habermans.